

о. Річард ГОРБАНЬ

*Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого*

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ

Процес заснування Станіславівської єпархії Української Греко-Католицької Церкви розтягнувся майже на вісім десятиліть: від появи одного з перших документів у цій справі – меморандуму Перемишльського єпископа Антона Ангеловича 1806 року, де головним аргументом на користь створення нової церковно-адміністративної одиниці виступала величезна територія Львівської єпархії, до виходу постанов цесаря Франца Йозефа I від 29 січня 1884 року і 26 грудня 1885 року та Булли папи Лева XIII, виданої 26 березня 1885 року, в якій сповіщалося, що «в Станіславові при храмі Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа стало канонічно основане й утворене нове українське католицьке єпископство». Згідно з папською буллою і цесарськими постановами, нову церковну адміністративну одиницю було виділено з великої Львівської митрополичої архієпархії як частину, що охоплювала 20 деканатів у Станіславівському, Чортківському, Коломийському і Буковинському повітах.

Поступове, розтягнуте в часі майже на століття, утворення додаткової греко-католицької єпархії в королівстві Галичина відбувалось у контексті примусової асиміляторської політики двох найбільших у Європі гнобительських імперій – монархії Габсбургів і монархії Романових. Ополячування і русифікація загрожували самому існуванню українців як етнічної спільноти, об'єднаної мовою і багатомітовою культурою. Порятунком найбільшого з європейських народів, розчахненого навпіл австрійсько-російським кордоном, полягав не лише в політичному і соціальному визволенні від колоніального поневолення та національному відродженні, а й у духовному піднесенні та конфесійній консолідації українців у добу всезростаючої секуляризації суспільного життя, адже насильницька втрата рідної мови як «народного духу» (Гумбольдт) супроводжувалася процесом морального зубожіння й економічного занепаду народу і в значній мірі зумовлювала його.

Галицькі українці становили найбільш європеїзовану гілку східних слов'ян, попри це по відношенню до поляків вони усвідомлювали себе спадкоємцями східної традиції, продовжуючи віковічну лінію розподілу між римським і візантійським світами. У таких складних культурно-історичних обставинах віросповідання поставало простим і виразним чинником національної ідентифікації, а греко-католицьке духовенство протягом XIX століття виступало носієм національної ідеї та провідним елементом галицько-українського суспільства.

Однак умови, які передували утворенню Станіславівської єпархії не були сприятливими для Уніатської Церкви. Низький рівень освіченості білого парафіяльного духовенства і його тяжке соціальне становище значно ускладнювали процес розбудови нового церковного округу, до того ж ситуація погіршувалася, з одного боку, постійним переходом вірних на латинський обряд, яких зваблювали польські єзуїти своєю системою освіти,

а з іншого – опором православної ієрархії поступовому зростанню чисельності греко-католиків на Буковині. Несприятливим було й соціально-економічне становище Галичини, яка наприкінці XIX століття зазнала тяжкої економічної кризи, залишаючись одним з найбідніших країв Австро-Угорської імперії: значна частина галицьких земель належала латифундіям, обсяг сільськогосподарської продукції був найнижчим серед австрійських провінцій, селяни використовували примітивні, майже середньовічні знаряддя та методи виробництва, дедалі більший тиск перенаселення спричиняв характерний для цього краю голод, село потерпало від неписьменності, лихварства й алкоголізму.

Розбудова третьої єпархії в Галицькій церковній провінції почалась у момент загострення політичної боротьби в рамках єдиного національного організму, сформованого в процесі поетапного розгортання руху відродження, яким були охоплені землі Східної та Західної України. По суті йдеться про «конфлікт поколінь» між народовцями, радикалами і їх батьками священиками – галицьким духовенством; недарма суперечка у середовищі Греко-Католицької Церкви, яка точилась навколо постаті Івана Франка, «була не просто дискусією щодо самого Франка, а дискусією щодо участі самої ГКЦ в творенні української модерної нації».

Отже, у 1880-х рр., коли друга хвиля українського руху, очолювана народовцями, почала поступово згасати, а в боротьбі за творення самосвідомої нації провідну роль прибрало молоде покоління радикалів з характерним для них антиклерикалізмом, Греко-Католицька Церква мала поширювати духовний вплив і посилювати свою активність у культурному та соціально-політичному житті українських земель Австро-Угорської імперії, щоб залишатися головним чинником самоідентифікації українства Галичини і зберігати роль центра і провідника національного руху. Означені інтенції галицького духовенства виразно окреслені першим Станиславівським єпископом Юліаном Пелешем (1885–1891) в Пастирському листі про вибори до Держради. Зміст цього історичного документа засвідчує українофільські погляди очільника новоствореної єпархії, який розглядає «руську народність як самостійну, як від російської так і польської відрубну», а до кандидатів у послы австрійського парламенту ставить обов'язкові вимоги: при кожній можливості боронити і захищати святий греко-руський обряд; бути «вірними і совісними приятелями і заступниками своїх краян» та прагнути до того, щоб їх моральний і матеріальний добробут щораз збільшувати; виступати «вірними синами своєї Матері Галицької Русі, котрі є готові докласти всіх сил, щоб наша питома малоруська словесність чимраз більше розвивалася, і всюди належачи їй права осягнула».

Як бачимо, питання обстоювання і розвитку української мови (ширше української словесності) й Української Церкви як основоположних засад буття народу та безумовної запоруки збереження його культури і духовності від початку стає ідеологічною основою в розбудові Станиславівської Греко-Католицької єпархії.

У 1890-х рр., коли стрімкий поступ українського руху радикально змінив співвідношення релігійних і світських сил, Греко-Католицька Церква мала зміцнювати й активно обороняти свої позиції в галицькому

суспільстві саме як духовної інституції. Тому другим єпископом Станиславівської єпархії Юліан Сас-Куїловський (1891–1899), абстрагуючись від польських впливів і опираючись антиклерикалізму радикалів, зосередив свою діяльність на реформуванні Церкви відповідно до викликів часу, зміцненні її авторитету серед народу, оздоровленні духовенства, піднятті рівня освіти станиславівського кліру та пристосуванні його до нових умов; особливу увагу Владика приділяв виконанню душпастирських обов'язків священиками. З метою наблизити до народу духовенство, яке зазвичай використовувало польську чи російську мову, було видане спільне розпорядження митрополичого й єпископського Ординаріатів, яке зобов'язувало греко-католицьких священиків використовувати «чисту русько-народну мову». Спираючись на концепцію «органічної праці» народолюбів, єпископ Юліан Сас-Куїловський скерував зусилля станиславівського кліру на повсякденне піклування найпекучішими проблемами народу (морального, соціального чи економічного характеру) не лише безпосередньо через душпастирську практику, а й через розвиток релігійних товариств, благодійницьку роботу, поширення католицької преси та книжок і т. п. Так, у царині моралі діяльність єпархії сприяла викоріненню поширеного по галицьких селах соціального зла – пияцтва; у навчально-виховній сфері – це підтримка освіти від початкової школи до ремісничої та промислової бурси; в економічній – заходи щодо стримування і попередження еміграції галицьких селян у Росію та Бразилію. Енергійне опікування бідами, від яких потерпали незахищені верстви галицького суспільства, суттєво зміцнило позицію Церкви у Станиславівській єпархії та її авторитет у народі.

Третім очільником єпархії став Андрей Шептицький (1899–1900), якому на той момент виповнилося 34 роки. Його єпископство у Станиславові тривало лише 14 місяців, проте молодий владика спромігся на далекоглядні справи, добре усвідомлюючи потребу єпархії в молодих, освічених священнослужителях греко-католицького віросповідання, яке на Східній Галичині виступало каталізатором національної ідентифікації українців, він подбав про земельну ділянку для розбудови духовної семінарії, придбавши її за власні кошти (10 тисяч злотих), та подарував кілька тисяч книжок з власного зібрання, тим самим заклавши велику єпархіальну бібліотеку. Головне, зробивши візитацію найвіддаленіших буковинських і гуцульських парафій, Шептицький за короткий час здобув довіру і любов горян.

У душпастирській діяльності молодого Владика ключем до серця пастви, завдяки якому він «говорить по просту, як рівний до рівних, як чоловік до людей», стає українська мова. У станиславівських посланнях майбутній митрополит стверджує, що Христова Церква як народна інституція проповідує до людей їх рідною мовою, а будучи скарбницею й опікункою наук наvertsає до них усіх вірних і тим причиняється до «незвичайного розвою народної культури і письменства». Греко-Католицька Церква, застосовуючи народну мову до богослужіння, стає, на думку Владика, потужною силою національної української культури, заохочуючи людей до будівництва й оздоблення храмів і у такий спосіб

розвиваючи народну архітектуру та мистецтво. Навчаючи материнською мовою тверезості й моральності, згоди й любові, католицька Церква Східного обряду дбає про духовне здоров'я української нації, «проповідає наша Церква народньою, українською мовою, – виховує наші діти в українському, народному дусі, – вчить нас любити свою Батьківщину». Виходячи з такого розуміння взаємозалежності рідної мови і Церкви, Шептицький пише пастирського листа «До моїх любих Гуцулів!» (1900) гуцульською говіркою. Сам факт появи цього тексту на теренах нашої культури включає його автора в коло найактивніших і найпродуктивніших учасників національного руху і борців за українську мову. Рівень володіння гуцульською говіркою і зміст пасторського листа свідчать про глибоке проникнення у специфічно гуцульські проблеми, із розв'язання їх плетива крок за кроком, окреслюється головна думка послання Владики Андрея – занепад краю пов'язаний з духовним розкладом гуцульської громади, яка не пильнує моральне здоров'я родини, відтак формується висновок – розклад релігії та церковної організації і занепад громади є процесами взаємообумовленими, адже Церква, громада, родина становлять єдиний духовний організм, деградація однієї ланки якого призводить до смерті цілої системи.

Своє розуміння Церкви як народної інституції й потужної сили національної культури вже на посаді митрополита Шептицький підкріплював реальними справами, починаючи із заснування у Станиславові «Просвіти» – товариства для освіти дорослих, що відкривало читальні по буковинських і гуцульських селах, сприяючи підвищенню освіченості народу. Після обрання членом НТШ у 1925 році, дбаючи про рідну, Богом дану землю, Високопреосвященніший утворює перші в Україні природні заповідники: кедрових лісів на горі Яйце і степової рослинності біля Чортової гори.

Якщо попередники Шептицького виявляли лояльність до австрійського престолу і були поміркованими щодо національного руху, не виходячи за рамки просвітительської діяльності народовців: Юліан Пелеш для досягнення цілей, спрямованих на розбудову дорученої йому єпархії, свідомо спирався на ідеологію «трьох патріотизмів», а Юліан Сас-Куїловський, не сприйнявши антиклерикалізму радикалів, підкреслено не втручався до політичних справ і позиціонував себе виключно як духовну особу, – то Андрей Шептицький уже в єпископській своїй діяльності сформулював свій погляд на те, як повинно будувати внутрішньогромадські українські стосунки в умовах багатонаціонального і поліконфесійного суспільства. Про це свідчать його станиславівські послання і практична діяльність. На засадах толерантності, спокійно і впевнено, Божим словом і богоугодними ділами, Шептицький намагається об'єднати українську громадськість в одну силу та спільно вирішувати назрілі національні питання.

Третій єпископ Станиславівської єпархії послідовно виступає за консолідацію навколо Церкви всього українського суспільства й усіх сил національного руху – народовців, москвофілів, радикалів і духовенства. Він знаходить переконливі аргументи для об'єднання галицького кліру: сприяє порозумінню між білим і чорним духовенством; звертаючись до

«братів з Буковини», закликає до лояльних взаємовідносин між греко-католиками і православними. Владика Андрей рішуче переорієнтовує єпархію з курсу протистояння духовенства і світської інтелігенції, яким ішли його попередники, на співпрацю, в якій Церква домагається безумовного проводу тільки «у справах суспільно найважливіших: у справах віри та моралі». Ця філософія толерантності й об'єднання як консолідації національних сил, що її проповідує молодий Шептицький, його здатність ладнати з усіма громадськими угрупованнями в питаннях загальноукраїнського значення, надалі складатимуть підґрунтя екуменічного мислення Української Греко-Католицької Церкви.

Отже, перші суттєві кроки молодого єпископа у Станиславівській єпархії, що органічно влилися в річище процесів національного відродження, засвідчили початок нової епохи не тільки в її історії, а й в історії Греко-Католицької Церкви, позаяк саме з них розпочалося його служіння українському народові та національній Церкві, яке вже на початку ХХ століття радикально змінило взаємовідносини між національним рухом і греко-католицьким духовенством. Поєднавши боротьбу за українську мову з боротьбою за релігійність народу і за національну Церкву, Шептицький значно розширив поле діяльності українського руху та збагатив його істинно духовним змістом. Починаючи з першої високої церковної посади вся подальша діяльність Андрея Шептицького була спрямована на консолідацію українського суспільства, основою якої мали стати засади християнської ідеології, та на об'єднання всіх українських земель в єдину незалежну українську державу.

Таким чином, підвалини закладені наприкінці ХІХ століття першою трійкою станиславівських єпископів, не тільки сприяли об'єднанню української громадськості в дієвий життєздатний національний організм і суттєво покращили умови для культурно-освітнього, суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку єпархії, а й визначили провідні напрями подальшої діяльності Української Греко-Католицької Церкви. Довготривала поява ще однієї греко-католицької єпархії в умовах ополячування збагатила українське духовенство досвідом оборони духовних і національних цінностей, що зміцнював традиції боротьби за українську національну ідею, історична тяглість якої дозволила українській національній Церкві вистояти в умовах тотальної секуляризації і русифікації у трагічному ХХ столітті. Означена духовна спадкоємність зумовила появу Декрету Отця і Глави Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішого Святослава (Шевчука) від 4 грудня 2011 року, згідно якого єпископство Івано-Франківська було піднесене до гідності митрополії. Уся 130-літня історія Станиславівської Греко-Католицької єпархії засвідчує, що галицьке духовенство завжди було і лишається в центрі культурного, політичного і соціального життя суспільства, на сторожі духовності українського народу, дбаючи про збереження його вікових культурних традицій, про його становлення як політичної європейської нації в межах єдиної української держави, і що своє право виголосити на Майдані Гідності «Церква – з народом», воно виборювало не одне століття.

Значимим є той факт, що матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Івано-Франківська митрополія в історичному розвитку та організаційній структурі Української Греко-Католицької Церкви», включають переважно праці науковців Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і Богословського університету імені св. Івана Золотоустого, тобто закладів освіти, які своєю появою завдячують зусиллям не одного покоління станіславівського духовенства. Символічним є те, що запропонований збірник містить не тільки науково-дослідницькі матеріали різного спрямування і тематичної зорієнтованості, а й авторів, що представляють різні покоління освітян – це студенти, магістранти, аспіранти, магістри, вчителі, викладачі, доценти і професори, які представили свої розвідки з різних напрямів гуманітарної науки – історії, краєзнавства, українознавства, педагогіки, філософії, релігієзнавства, богослов'я.

Відзначаючи 130-річчя з часу створення Станіславівської єпархії, вшановуємо світлу пам'ять її душпастирів і галицьких діячів національного руху, які подвигом повсякденного служіння Богу і українському народу творили її історію. Проблемою збереження пам'яті й історичної тяглості традицій обумовлена структура видання, яка дозволяє не тільки відтворити в ретроспективі напрями розвитку єпархії за понад столітній період від її заснування до сучасності у контексті українського національного відродження та суспільно-політичного й культурного життя Західної України другої половини ХХ – початку ХХІ століть, а й висвітлити окремі постаті, що розбудовували на засадах християнської духовності українську державність на теренах Станіславщини. Надзвичайно важливим є той факт, що різні покоління сучасних дослідників, не шкодуючи часу і зусиль, своєю кропіткою роботою з різними історичними джерелами, насамперед з архівними матеріалами, які вводять у науковий обіг, заповнюють лакуни української науки все повніше висвітлюючи історичну роль Української Греко-Католицької Церкви в націо- і державотворчих процесах.